

ВЧЕННЯ В. ВЕРНАДСЬКОГО ПРО НООСФЕРУ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Концептуальний базис сучасної економічної науки, сформований на засадах неокласичного підходу, виходить із елімінаційної моделі економічного аналізу, яка розглядає учасників економічних відносин як гравців схематизованої гри, основними детермінантами якої є гедоністичний егоїзм та раціональна поведінка економічних суб'єктів, яка у цій моделі розглядається поза існуючими контекстами (позаісторично та позабіологічно). Відповідно, згідно із неокласичними уявленнями, економічні рішення приймаються без урахування біологічних та суспільних обмежень і часто, навіть, всупереч суспільним інтересам, що в широкому контексті включають в себе і інтерес людства до збереження середовища свого біологічного існування.

Панування цих ідей призвело до того, що з одного боку, економічна наука традиційно ігнорує вплив біологічних та соціальних детермінант економічних процесів і тому неспроможна пояснити глибинні мотиви та дослідити джерела ефективності економічної поведінки людей, яка завжди оцінюється контекстуально — з урахуванням конкретних умов і часу. З іншого боку, ґрунтуючись на неокласичному прагненні до максимізації корисності та необмеженого етичними та екологічними бар'єрами економічного зростання, економічна наука стала теоретичним та аксіологічним фундаментом розвитку такої моделі господарювання, що має переважно техногенний та природо-руйнівний характер [2, с. 122–123].

У пошуку виходів із світоглядної кризи, в якій опинилась економічна наука, варто звернутись до непересічних ідей видатного українського вченого В. Вернадського, який розглядав людину, як і все живе на цій планеті, як природній об'єкт, який не може існувати незалежно від навколишнього середовища і є його невід'ємною частиною. «Але, навіть вчені-натуралісти, — пише Вернадський, — протиставляючи людину й живі організми взагалі та середовище їхнього існування, дуже часто на це не зважають». В той час, як представники природничих наук прагнуть

здебільшого точно і якомога глибше зрозуміти, виявити і встановити закономірності взаємозв'язків людини і природи, науковці із сфери суспільних наук (і насамперед, економісти) «практично не враховують функціональну залежність людини як природного об'єкта і людства як природного явища від середовища їхнього життя і думки». Людина, «як будь-яке живе природне (природне) тіло, нерозривно пов'язана з певною геологічною оболонкою нашої планети — біосферою, відмінною від інших її оболонок, будова якої визначається її своєрідною організованістю і яка займає в ній, як відокремлена частина цілого, закономірно визначене місце» [1, с. 150].

Дослідження людської діяльності як частини природи є більш ніж обґрунтованим з огляду на об'єктивний факт, що «людина і людство найтіснішим чином пов'язані із живою речовиною, що населяє нашу планету, від якої вони реально не можуть бути відділені жодним фізичним процесом» [1, с. 152]. Проте економічна наука традиційно ігнорує цю об'єктивну реальність, розглядаючи господарську діяльність людини як позаприродний процес. В той час, як і сама людина є частиною природи та й усі економічні процеси відбуваються у певному природному середовищі і з використанням природних ресурсів. Водночас для економічної науки, що досліджує роль основних чинників і рушіїв господарського розвитку, надважливим є не лише дослідження ролі цих елементів природи у економіці, а й розгляд природних умов, в яких відбувається процес праці (що є основним фактором виробництва) та відтворення робочої сили, оскільки саме фізичні сили природи не лише детермінують здатність людини до праці, а й визначають її продуктивність та результативність, яка може залежати від різних фізичних параметрів (пора року, температура, час доби).

Саме в процесі праці відбувається перетворення енергії космічного випромінювання на продуктивну силу економіки, а природні ресурси трансформуються в продукт, здатний задовольнити потреби людства. Тобто, економічний процес може розглядатись як рушій накопичення цієї енергії і цей процес потребує координації суспільної взаємодії, що спричиняє виникнення різних форм норм суспільної культури та відповідної їм організації суспільного виробництва, розвиток яких, за Вернадським, породжує нову форму енергії — ноосферну біосоціальну енергію. Своєю чергою, акумулювання цього типу енергії спричиняє виникнення нової оболонки землі — ноосфери, що являє собою накопичувач енергії людського розуму, праці, ідей та природних сил.

Найважливішим рушієм перетворення біосфери в ноосферу В. Вернадський називає наукову думку соціального людства, що виступає регулятором розвитку біогеохімічної енергії. На ноосферному рівні синтезується і нагромаджується розумова енергія, яка практично не може проявитися на її низьких (біосферних) щаблях. Ноосферне мислення та організована воля людини як суспільної істоти відіграють роль дієвого механізму трансформації живої речовини природи, що спроможне змінювати біосферу та нагромаджувати енергію в процесі інтелектуальної діяльності.

Чим більш розвиненою є наукова діяльність людства, тим вищою є продуктивність економічних процесів та ефективність використання природних ресурсів як факторів виробництва. Таким чином, наука стає дієвим фактором економічного розвитку. Водночас, чим вищим є рівень розвитку науки та освіти, тим активніше розвивається суспільна взаємодія та зростає потенціал ноосферної біосоціальної енергії, що збільшує і потенціал розвитку цивілізації. При цьому ноосфера утворює зворотний вплив на всю біосферу, який залежить від стану розвитку і якості соціальної організації взаємодії, національних, культурних та інших особливостей соціального устрою, а також типу соціально-економічних відносин, що історично склалися у певному середовищі.

З огляду на катастрофічну екологічну ситуацію, в якій сьогодні опинилося людство, грабіжницьки експлуатуючи природне середовище свого існування і не дбаючи про можливості майбутніх поколінь задовольнити свої потреби, постає нагальна потреба створення нової парадигми економічного мислення. Генеральні цілі нового підходу вже проголошені ООН у програмній стратегії розвитку людства, що має назву Цілі сталого розвитку ООН (2015). Необхідність впровадження цієї стратегії підтримана більшістю держав світу, в т.ч. і Україною, яка створила власну Національну стратегію сталого розвитку [3].

Парадигма сталого розвитку розглядається ООН як альтернативна модель, покликана замінити існуючу систему суспільних та наукових поглядів на природу та цілі економічного зростання, що є індиферентними до таких важливих складових суспільного розвитку як соціальний прогрес, якість життя та збереження довкілля. За своїми аксіологічними підходами парадигма сталого розвитку співзвучна з теорією ноосфери Вернадського, яке можна назвати одним із найбільш релевантних наукових підходів, що дозволяє знайти рішення для подолання світоглядної кризи, в якій опинилось людство, та формування нового економічного мислення, що враховує роль природи в економічних процесах і

впливу економіки на довкілля. Теорія сталого розвитку, як і теорія ноосфери Вернадського, ґрунтується на ідеї збалансованості економічних, соціальних й екологічних цілей суспільства як основи гармонійного прогресу усієї цивілізації, в ході якого оптимально вирішуються проблеми забезпечення потреб людства та збереження довкілля.

Провідна роль у суспільному прогресі відводиться науковому мисленню і пошуку альтернативних джерел енергії та інноваційних ресурсів для економічного зростання, що стає можливим лише за умови всебічного розвитку науки та освіти, збільшення потенціалу ноосферної біо-соціальної енергії та зміцнення наукового базису економіки. Сучасний розвиток таких інноваційних продуктів поєднання ноосферного мислення і енергії природи як альтернативна енергетика, біотехнології, генна інженерія, нанотехнології, що демонструють високий рівень економічної ефективності за умови збереження довкілля, підтверджує евристичний потенціал теорії ноосфери В.Вернадського.

Ґрунтуючись на ідеї нерозривної єдності людини і природи, В. Вернадський наполягав на тому, що ощадливе і розумне використання природних ресурсів є надважливою запорукою примноження приводної сили біосфери. Водночас, не лише людина, а й суспільство загалом є невід'ємною складовою біосфери. Тому метою суспільного розвитку є урахуванням інтересів та законів природи, а не лише окремих суспільних груп, націй чи держав. При цьому, головною передумовою розвитку такого «планетарного» рівня свідомості, за Вернадським, має стати демократичний устрій суспільства, що забезпечує свободу і рівні можливості для всіх громадян.

Теорія ноосфери Вернадського дає відповідь на багато важливих і актуальних питань сьогодення, які до цього часу залишаються проблемним для сучасної економічної науки. Насамперед, ноосферний підхід показує необхідність переосмислення багатьох засадничих підходів, які ігнорують вплив природних чинників на економічні процеси та зворотній вплив економічної діяльності на довкілля. За Вернадським, лише інтегрування природних, соціальних та суто економічних параметрів уможливило системний аналіз суспільно-економічного поступу з урахуванням можливості отримання довгострокових вигод та збереження рівноваги біосфери і соціосфери у планетарно-космічному масштабі. Такий підхід зумовлює необхідність усвідомленого ставлення до ресурсів, зміни споживацької поведінки як виробників, так і споживачів і, головне, розбудови оптимальної з точки зору зба-

лансування цілей та забезпечення інтересів всього людства моделі сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера. Москва: Айрис-пресс, 2004. 576 с.
2. Супрун Н. А. Екологізація та постнекласична трансформація української економічної науки. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2018. Вип. 51. С. 120–139.
3. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.

УДК 330.83(477):502.2

Фещенко Валентина Михайлівна,
*доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Українська економічна думка дала світові не лише імена видатних вчених, відомих сьогодні світовій науковій спільноті: М. Бунге, В. Голубничого, М. Зібера, С. Подолинського, Є. Слуцького, М. Туган-Барановського та ін. Вона потужно увійшла у розвиток світової економічної теорії національними науковими школами, креативна спадщина яких, зокрема дослідницькі ідеї, теоретико-методологічний інструментарій, реформаторські проєкти продовжують привертати увагу сучасних вчених. Так, загальновизнаними є сьогодні досягнення Київської політико-економічної наукової школи (М. Бунге, А. Антонович, Д. Піхно, Ю. Янсон), української школи управлінської думки (М. Бунге, К. Гаттенбергер, В. Левитський, М. Цитович, Г. Цехановецький), української школи фізичної економії (С. Подолинський, В. Вернадський, М. Руденко).

Особливе місце у вітчизняній економічній думці посідає українська школа фізичної економії — неоднозначна, багатогранна, міждисциплінарна та актуальна у своїх засадничих ідеях для глобалізованої економіки сьогодення.